



## HITÂY SEFÂRETNÂMESİ VE KANUNNÂME-İ ÇİN Ü HITÂY'DA İPEK YOLU İZLENİMLERİ

Sadettin EĞRİ\*

### ÖZET

Medeniyet tarihinin vazgeçilmez zengin kaynaklarından birisi de seyyahlar ve onların yazdığı seyahatnâmelerdir. Asya, Avrupa ve diğer coğrafyalar arasında önemli ticaret yollarından biri olan İpek Yolu, çeşitli nedenlerle yüzyıllar boyunca ilgi odağı olmuştur. Çin'e Batılı, Arap ve Türk nice tüccar ve seyyahlar seyahat etmiştir. Ünlü pek çok seyyahın yanı sıra bazı elçiler ile onların maiyeti İpek Yolu'ndaki serüvenleri yazmışlardır. Bu metinlerde o devrin Asya coğrafyası ile Çin hakkında detaylı bilgilere ulaşmak mümkündür. İşte onlardan ikisi farklı tarihlerde ve farklı amaçlarla Çin'e giden Türk seyyahlar ve onların yazdığı eserlerdir. Ali Ekber'in *Kanunnâme-i Çin ü Hitây* veya *Terceme-i Târîh-i Nevâdir-i Çin Mâçîn* adları ile bilinen eseri ile Timur'un oğlu Mirza Şahruh'un yanında bulunan Nakkaş Hoca Gıyâsüddin'in yazdığı kitabı *Acâibü'l-Letâif* diğer bilinen adıyla *Hitây Sefâretâmesi*'dir. Oldukça ilginç ve o kadar da zevkli anlatıma sahip olan gezi kitaplarıdır.

**Anahtar Kelimeler:** İpek Yolu, seyahatnâme, Çin, Hitây, Mirza Şahruh, Gıyaseddin Hoca.

## THE SILK ROAD IMPRESSIONS IN HITÂY SEFÂRETNÂMESİ AND KANUNNÂME-I CHINA U HITÂY

### ABSTRACT

One of the indispensable sources of the history of civilization is travelers and travel books which are written by theirs. Between Asia, Europe and other geographies, Silk Road, which has been one of the important trade ways, has been a focus of interest for many centuries for a variety of reasons. A great number of Western, Arab and Turkish merchants and travelers traveled to China. In addition to many travelers, some prophets with their servitors wrote their journeys in the Silk Road. In these texts, it is possible to achieve detailed information about China with Asia geography. Here are two of them, who went to China on different dates and for different purposes, are Turkish travelers and their writing texts. Ali Ekber' s *Kanunnâme- i Çin ü Hitay* or *Terceme-i Târîh- i Nevâdir- i Çin Maçîn* named text and Nakkaş Hoca Gıyasuddin's, who is known as Timur's son Mirza Şahruh's side person, book of *Acâibü'l-Letâif* is also known as the *Hitay Sefaretâmesi*. They are quite interesting and so enjoyable travel books.

**Keywords:** Silk Road, travel book, China, Hitay, Mirza Şahruh, Gıyaseddin Hoca.

\* Yrd. Doç. Dr., Uludağ Ü. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: sadettinegri@hotmail.com

## Giriş

İpek yolu; İlk Çağ ve Orta Çağ'da Çin ile Ortadoğu ve Batı ülkeleri arasında kullanılan ana ticaret yolunun adıdır. "Bu yol kavramı içerisinde değerlendirilen 'İpek Yolu' adıyla bir ulaşım sistemi ve ticaret ağının varlığını hemen hemen herkes bilmektedir. 'İpek Yolu' ismi, XIX. yüzyılın sonlarına doğru kullanılmaya başlanmıştır ve bunu ilk defa, Alman coğrafyacı ve jeolog Baron F. Von Richthofen 1877 yılında yayınladığı "Çin" adlı eserinde kullanmıştır. 'İpek Yolu' ile bir yolun değil birçok yolun ismi ifade edilmiştir. Asya'nın en eski askerî ve ticarî ulaşım yolu olan İpek Yolu adını, Çin'den batı ülkelerine gönderilen ipeğin bu yoldan sevk edilmesi dolayısıyla almıştır. Akdeniz'i Doğu Asya'ya bağlayan Asya ötesi ticaret ağının dört yüzyılı aşkın parlak döneminde ortaya çıkan İpek Yolu genelde doğu ve batıya giden; güney İran'a, kuzey Avrasya bozkırlarına ve güney Hindukuş Dağlarından, Hindistan'ın alt kıtasına uzanan yolların kültürel güzergâhını temsil etmekteydi. Genel anlamdaki İpek Yolu, Batı Han hanedanı döneminde Zhang Qian tarafından başlatılan, doğuda Chang'an şehrinde başlayan, batıda Roma imparatorluğunda son bulan ulaşım yoludur. Richthofen sonrası, 'İpek Yolu' ifadesi, Asya ile Avrupa arasında bin yıldır devam eden ticarî faaliyetlerden bahseden kim olursa olsun herkesçe kullanılacaktır. 'İpek Yolu', insan organizmasındaki kan damarlarına benzer şekilde dünya ticaretini besleyen ve 1500 yıl zarfında, bu yollar ağını isimlendirmede kullanılan en yaygın ifade olmuştur."<sup>1</sup>

Kıtalar arası yol oluşmasında erken dönem yollarının önemli etkisi vardır. Batı yolu, Kral yolu, Baharat yolu gibi... "İpeğin ve ipek dokuma sanatının keşfi sonucunda ipek, başlangıçta Çin topraklarında, zaman içerisinde ise Doğu Asya ve Roma arasındaki bütün Antik Dünya'da toplumsal konum ile dâhil edildiğiniz sınıfın imzasını taşımakta olan en eski sembollerden biri hâline geliyordu. İpek süreç içerisinde Çin için büyük bir anlam kazanmış ve bu değer olgusu Çin efsanelerine kadar işlenmiştir. İpek ve ipekli elbiseler, eski Dünya'nın önemli bir kısmını etkilemiş, milletlerarası ticaretin her zaman temel malı olmasa bile, değişmez bir şekilde dikkate değer malı olmuştur. Batı açısından düşünülecek olursa ipeği tanıma ve beraberinde sahip olma düşüncesi bu coğrafyada da kendini göstermiş ve dönemin vazgeçilmez ürünleri arasında yerini almıştır. Batı insanı için Uzak Doğudan gelen ipek, onun idareci sınıf tarafından kullanılmasını zorunlu kılmış ve bu yüzden ipek, uluslararası ilişkilerde hatırı sayılır derecede rol oynamıştır. İpek üretimi ve pazarında öncelikle bir bölgenin en iyi ürettiği malın üretiminde uzmanlaştığı ve üretilen malın fazlalığını diğer mallarla değiştirebilir hale gelmiştir. Burada ulaşım ve pazarlama imkânları yaratan bir tüccar sınıfı ortaya çıkmasına ve parasal sistemin oluşmasına zemin hazırlanmıştır. Üretimin amacı ticari hale gelmiştir; üretimden kastedilen artık üreticiler tarafından tüketilecek bir ürün olmayıp, pazar için mal üretmektir."<sup>2</sup>

Çin sınır valilerinden Peikiou tarafından VII. yüzyılın başında hükümdara sunulan bir rapor ve 629'da Hindistan'a gitmek üzere Çin'in Kansu eyaletinden yola çıkan Budist rahip Huen-Çang'ın kaleme aldığı hatırat, Orta Asya ticaret yollarının o dönemdeki durumu hakkında geniş

<sup>1</sup> Cengiz Yıldızdağ, **VII-X. Yüzyıllarda İpek Yolu Ticaretinin Türk Tarihine Etkileri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005, s.19.

Bu çalışmada ipeğin diğer coğrafyalara geçişi konusunda şu alıntı vardır: İpeğin, Batı sahasına girişine bakarsak; 420 veya 440'da atları, yeşim taşı, sanatkârları, dansözleri ile müzisyenleri ünlü olan Khotan (Hoten / Hotan)'ın Hükümdarı, bir Çin prensesi ile evlilik ilişkisi gerçekleştirmek istemiş, bu istek de geri çevrilmemişti. Evlilik için yapılan hazırlıklar sırasında komşu durumundaki devletler vermeyi istemedikleri için dut ağacı ile ipek larvası bulunamamıştı. Bu sebep dolayısıyla, Khotan Hükümdarı, nişanlısı Çin Prensesi 'ne, ipek elbiseler giymeyi isteyip istemediğini sorduğunda genç Çin Prensesinden, ipek olmadan yaşam sürmenin zor olacağı cevabını almış; sonrasında ise, ipek böceği yumurtalarından birkaç adet alarak bu yumurtaları bir kâğıda sardıktan sonra bunları saçları arasında gizleyerek kaçırmıştır. Ahmet Rıza Bekin, **İpek Yolu**, Ankara, 1981, s. 51-52. Ayrıca İpek Yolu'nun tarihselliği konusunda kaynakçada listelenen eserlerden faydalanılmıştır.

<sup>2</sup> Adnan Toprak, **Doğu-Batı Kültürel Etkileşiminde İpek Yolu (Başlangıçtan Göktürk Dönemi Sonuna Kadar)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s.3-4.

bilgi vermektedir.<sup>3</sup> Peikiou'nun raporuna göre bu yollar üç koldan oluşuyor ve tâli yollarla birbirine bağlanıyordu:

1. Çin sınırından başlayan ve Gobi çölünden geçen kuzey yolunun eriştiği ilk meskûn nokta; o zamanki adı Igu olan Hami (Komul) idi. Yol buradan kuzeye yönelip Bar gölüne komşu dağları ve bugünkü Çungarya'yı geçiyor, Balkaş gölü civarında Thie-le (Töles) Uygurlarının topraklarına, sonra da Turkuya (Türk) hakanının yurduna ulaşıyordu. Daha sonra ise batı yönünde uzanarak Talaş (Taraz) nehri üzerinden aynı adı taşıyan şehre varıyordu.

2. Orta yol Turfan, Kara-Şar ve Kuça'dan sonra güneyde Tianjin dağları boyunca uzanıp Kâşgar'ın batısında Terek Boğazı'nı geçiyor, Fergana ve Üsrûşene üzerinden Soğd'un ticaret merkezleri olan Semerkant ve Buhara'ya yöneliyordu. Buradan ise güneybatıya sarkıp Merv'den sonra da Sâsânî İmparatorluğu'na varıyordu.

3. Üçüncü yol Türk hakanlığının güney kısmında ilerliyordu. Bu yolu izleyen kervanlar, Hoten ve Yarkent'e kadar Lob gölünün güneybatısından geniş bir çölü hiç konaklamadan geçmek zorunda idiler. Ardından Pamir'in yüksek yaylalarını, Bedahşan ve Tohâristan'ı aşıp Bamyân ve Gazne boğazlarından Hindistan'a ulaşırlardı.

İpek yolu IX ve XI. yüzyıllarda, büyük bir kısmını kontrolleri altında tutan Uygurların sayesinde düzenli bir şekilde işleyerek gelişti. Günümüzde İpek yolu bu şehirden sonra batıya doğru takip edildiğinde halen Moğolistan'a yün, ipek ve çay gönderen Lanzhou ile karşılaşılır. Lanzhou'nun 70 km. yakınında Binglingsi vardır. İpek yolunda kayalara oyulmuş Budist manastır ve mabetlerine rastlanır. Rahipler ipek üretimi ve ticaretiyle çok ilgilenmiş ve faaliyetlerini buralarda sürdürmüşlerdir. Lanzhou'dan sonraki konak olan Linxia, Kansu'ya giden yollardan birkaçının birleştiği önemli bir merkezdir. Ojlian dağları ile Çin Seddi'nin batı kısmı arasında kalan 1200 km. uzunluğunda ve büyük kısmı 200 km. genişliğindeki Hexi (Gansu) koridorunda demiryolu boyunca Wuvei, Youngchang, Shandan, Zhangye, Jiuquan ve Jiayuquan adlı yerleşim merkezleri sıralanmıştır.

Geçidin en dar kısmı 15 kilometredir ve Çin Seddi burada son bulur. Hemen arkasındaki şehir Yumen'i izleyen Anxi, Taklamakan çölünün kuzey ve güneyinden geçen güzergâhların birleşme noktasıdır. Yol, güneyde Kunlun dağlarının kuzey etekleriyle Taklamakan çölünün güney kenarını takip ederek Dunhuang'tan sonra araları bir hayli mesafeli olan Baş Kurgan, Endere ve Niya'dan geçerek 2000 yıldır yeşimi, ipeği, halısı ve motiflerinin zarıflığıyla ünlü Hoten'e ulaşır.

Hoten, milâttan önce II. yüzyılda bölgede hüküm süren otuz altı krallıktan biriydi. Hoten'den sonra Kargalık (Yecheng), Yarkent, Yengisar geçilerek Kâşgar'a varılır. Yarkent, yakın zamanlara kadar Hindistan ve Ladak'la olan ticareti sebebiyle Kâşgar'dan daha büyük bir şehirdi. Ojng hanedanı döneminde buradan kervanlar ipek, çay, kıymetli taşlar, altın, kürk ve işlenmiş deri taşırlardı. Yarkent'in batısında Karakorum dağları ile Pamir arasında Hûncerâb Geçidi'nde Batlamyus'un sözünü ettiği Taş Kurgan bulunmaktadır. Daha sonra güneybatıda Vahan vadisinden ve Belh üzerinden günümüz Türkmenistan'ındaki eski Baktria'nın merkezi Merv'e ulaşılır.

Anxi'den kuzeybatıya giden ikinci yol, Tianjin dağlarının güneyinden ve Tarım havzasından geçip Hami'den sonra Bar gölünün güneyinden doğruca veya daha güneydeki Lou-lan'a uğrayarak Turfan'a ulaşır. Buradan da ya Urumçi, Kulja, Alma Ata (Almatı) ve Talaş (Taraz) güzergâhıyla Mâverâünnehir'e veya Karaşehir, Korla, Kucha ve Aksu'dan Kâşgar'a uzanıp Terek Boğazı'nı geçerek Semerkand'a varır, ardından da İran ve Anadolu'ya ulaşırdı.

<sup>3</sup> İpek Yolu hakkında geniş bilgi için bk., Nebi Bozkurt; "İpek Yolu", *DİA*, c.22, İstanbul, 2000.

Pek çok batılı seyyah ipek yolunu izlerken, doğulu bazı seyyahlar da çeşitli vesilelerle bu güzergâhı takip etmişlerdir. Tarih veya sefaretname olarak da değerlendirilen bu eserler; doğulu seyyah gözüyle Çin Mâçîn'i anlatırlar.

*Kaşgarlı Mahmut "Divanü Lugati't-Türk" adlı eserinde "Tawgaç" maddesini açıklarken aynen şöyle yazar: "Tawgaç: 'Maçin'in adıdır. Burası, Çinden dört ay uzaktadır. Çin, aslında üç bölüktür: Birincisi 'Yukarı Çin'dir ki, doğudadır; buna 'Tawgaç' derler. İkincisi 'Orta Çin'dir; burası 'Xıtay' adını alır. Üçüncüsü 'Aşağı Çin'dir, 'Barxan' adı verilir; bu, Kaşgardadır. Lakin şimdi 'Maçin', 'Tawgaç' diye tanınmıştır. 'Xıtay' ülkesine de 'Çin' denilmiştir.*<sup>4</sup>

### İpek Yolu Seyyahları

Bilinen bir başka seyahatnâme olan *Hitâînâme*, tüccar olan Ali Ekber Hitâî tarafından yazılmış. Zaten ismine eklenen "Hitâî" lâkabı da muhtemelen Çin seyahatinden sonra verilmiştir. *Hitâînâme*'nin Farsça metni üzerinde çalışan Paul Kahle, Çin hakkındaki bilgilerin önemine dikkat çekmiş. Eserde, Moğollar ile Çinliler arasında 1500 yılları civarında geçen olaylar ayrıntılı biçimde anlatılıyor, savaşların nedeni de ekonomik gerekçelere bağlanıyormuş. Eserde ayrıca, Çin hanedanının İslamiyet'e duyduğu ilgiden de söz edilmektedir. Çin ile ilgili bu gezi kitabı da Farsça yazılmış olan *Kânunnâme-i Çin ü Hitây* adlı eserdir. Ali Ekber, Çin'i 1500-1510 dolaylarında ziyaret etmiştir. 1515'de bitirdiği seyahatnâmesini, önce Yavuz Sultan Selim'e, sonra da Kanuni Sultan Süleyman'a takdim eder. Kitap, III. Murat döneminde Türkçeye çevrilmiş olup, 1853'te Mühendishane matbaasında *Kanunnâme-i Çin ü Hitây* adıyla taş-baskısı olarak basılmıştır. Eski metinlerde Çin-Mâçîn kelimeleri "Çin-i Mâçîn, Çin ü Mâçîn, Çin Mâçîn" şeklinde farklı okumalara sebebiyet vermiştir. Sözlüklerde Çin ülkesinin güneyine Mâçîn adının verildiği görülmektedir. Daima Çin kelimesi ile birlikte kullanılan bu yapı, yapılan değerlendirmelerde "Çin Mâçîn" şekli tercih edilecektir.

İlklere gelen bu iki eserin, Farsça yazılmasının nedeni, o yüzyıllarda İran edebiyatı ve dilinin Asya'nın birçok yerinde olduğu gibi Türk toplumunda da büyük yer tutması olarak açıklanmaktadır. İki seyahatnâme de çok geçmeden Türkçeye çevrilmiştir. Zaten Kâtip Çelebi *Cihannümâ*'da Hitây ülkesinden söz ederken, "Hitâyname"nin Türkçe çevirisinden yararlanmayı yeğlemiştir.<sup>5</sup>

Millet Yazma Eserler Kütüphanesi AEMtf:9262 numarada kayıtlı ve Sultan III. Murad (1574-1595) döneminde Farsça'dan Türkçeye tercüme edilen *Terceme-i Târih-i Nevâdir-i Çin Mâçîn* adlı eserde 20 bölüm halinde Çin'in tarihî pek çok özellikleri anlatılmaktadır. 1280 (1863-1864) tarihinde farklı bir ad ile basılan bu eserin birinci bölümü Hitây ülkesinin yolları hakkındadır. Bu yollar aynı zamanda tarihî ipek yoludur. Seyyahlar ipek yolunu takip ederken; atlar, develer ve kıtas öküzleri ile yolculuklarını sürdürmüşlerdir. Bu eserdeki 20 bölüm şu konuları anlatmaktadır:

- Bâb-ı Evvel: Hitânın Yolları ve Mülkünün Muhâfazası Beyânındadır.
- Bâb-ı Sâni: Muhtelif Dinler Beyânındadır.
- Bâb-ı Sâlis: Şehr ve Hisâr ve Dîvânâhaneleri Beyânındadır.
- Bâb-ı Râbi: Ol Şehrde Bulunan Asâkirin Kânûn ve Nizâmları Beyânındadır.
- Bâb-ı Hâmis: Hazîne ve Gılâl Mühimmâtı Beyânındadır.

<sup>4</sup> Alimcan İneyet, "Divanü Lügâti't-Türk'te Geçen -Çin ve Maçin- Adı Üzerine", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4 Fall 2007, s.1175.

<sup>5</sup> Geniş bilgi için bk., Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, c.I-II, İstanbul 2000.

- Bâb-1 Sâdis: Taht ve Saltanat ve Sarây ve Nişânları ve Hâdimleri Beyânındadır.
- Bâb-1 Sâbi: Zindânları ve Ehl-i Zindân Ahvâllerin Beyânındadır.
- Bâb-1 Sâmin: Alay ve Saltanatların Beyânındadır.
- Bâb-1 Tâsi: Mülk-i Hitây Kaç Kısım Olup ve Metâları Beyânındadır.
- Bâb-1 Âşir: Iyş u İşretleri Beyânındadır.
- Bâb-1 Hâdî-Aşer: Sâzende ve Nüvâzendeleri Beyânındadır.
- Bâb-1 Sâni-Aşer: Nücûm Vesâir Fünûn-ı Garîbe Beyânındadır.
- Bâb-1 Sâlis-Aşer: Zabt-ı Beldesi Beyânındadır.
- Bâb-1 Râbi-Aşer: Hattât-hâne ve Muallim-hâneleri Beyânındadır.
- Bâb-1 Hâmis-Aşer: Ol Beldeye gelen Ashâb-ı Ticâret Ahvâli Beyânındadır.
- Bâb-1 Sâdis-Aşer: Ol Beldenin Kabâyili Beyânındadır.
- Bâb-1 Sâbi-Aşer: İdâre-i Mülk Beyânındadır
- Bâb-1 Sâmin-Aşer: Meskûkât ve Sarrâfları Beyânındadır.
- Bâb-1 Tâsi-Aşer: Kavânînin ve Kavâidinde Dikkatleri Beyânındadır.
- Bâb-1 İşrûn: Elbise ve Ta'zîm-hâneleri Beyânındadır.

Hitâ ülkesinin yolları hakkında bilgi verilen bu birinci bölümde İslâm ülkelerinden bu coğrafyaya üç yol olduğunu söyler ve detaylara geçer:

#### ***Bâb-ı Evvel Der-Beyân-ı Râhhâ-yı Hitây***

*“Mülk-i Hitâ'nın diyâr-ı İslâm'dan üç yolu vardır. Cânib-i berrden biri Keşmir ve biri Hoten ve biri Moğolistan... Hoten ve Keşmir yolu abâdândır. Adım adım üzerine suyu ve alefi vâfirdir. Ve ammâ Moğolistan tarîkının on beş günlük mesafesi susuz ve alefsizdir. Ammâ her menzilde adam boyu kazsalar, su çıkar. Ve bazı mahallinde bir zirâ' (75-90 cm) mikdarı kazıldıkda su çıkar.*

*Ammâ Moğol yani Çağatay yolu vâsi' ve latîf yoldur. Emîr Timur o yoldan gitmeğe kasd u azîmet idüp, her menzilde bir kal'a yapmağa emr ve her kal'ada bin adam tayîn itmiş ki; zirâat idüp, galle (tahıl) cem' ideler. Tâ ki asker ol yolda tarlık görmeyeler. Bu mâbeynde ecel irişdükte tahassür idüp, dir idi ki: Hayf hezâr hayf Hitây ve Uygur ve Kalmuk ve Tibet gibi küffârı koyup, memalik-i İslâm'a kılıç çekdüm!.. diyü hasret ile cân virdi.*

Mesnevî:

*Ân ki âlem dâd der-zer nigîn in zamân şod tûtîyâ be-rûy-ı zemîn*

*Ân ki be-çerh-i felek hûn-rîz bûd geşt der-hâk be-had nâçîz bûd*

[*Âlem ona altın yüzük ve kudret verdi. O zamanda yeryüzüne sürme oldu (karalar bağlattı). Felek kan döktü, o ise toprağa düşüp, aciz ve perişan oldu.*]

*Ve kenâr-ı Ceyhûn'dan serhadd-i Hitâ'ya varınca üç aylık yoldur. Ve her gün bir menzildir. Tâ derbend-i Sekçu'ya varınca ol derbendde bir kal'a-i hasîn yapılmışdır ki gâyetde mazbût ve metîn... Ve bu kal'anın taşrasında çepçevre bir azîm hendek kesüp ba'dehu bir dîvâr-ı üstüvâr çeküp, bârû itmişlerdür. Andan bir niçe aylık yoldur. Vilâyet-i Hitây'dan bârû çeküp, her şehre ve hisarun ibdâ-yı menzili andan olup ve müteaddid dîde-bânlar için kûh u sahrâda bülend ü pest nümâyân olmağ için miller (yol işaretleri arasındaki bir kilometreye yakın uzaklık, yol işaret taşları) vaz' olunmuşdur.*

#### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic  
Volume 7/2 Spring 2012*

*İbtidâsı andandur ki dîde-bânlar ol miller üzerinde oturup, her taraftan düşmen gözleyüp, gündüzde olursa duhân, gicede olursa ateş ile miller üzerinden bir aylık düşmen haberin bir günde yetiştirüp ve bilürler ki düşmen kangı kavimendür ve alâmetleri oldur ki maşrık tarafından ise bir ateş yakarlar. Ve eger şimâl tarafından ise iki ateş yakarlar. Ve eger taraf-ı cenûbdan ise üç ateş yakarlar. Ve eger cânib-i magribden ise dört ateş yakarlar. Ve dîde-bânların kuvvet-i lâ-yemûtu mâh-be-mâh pâdişahları cânibinden virilüp ve keyfiyyet-i hâl-i dîde-bânları ehl-i zindân ahvâlinde beyân olunur.*

*Ve gice ve gündüzde milleri nevbet ile hirâset olunur. Ve ceresler (çan, çingırak) asılıp, muttasıl çalarlar. Ve ol millerin nerdübânları ipden olmagla, düşmen geldükde yukarıya çekerler. Suları ve azıkları yanlarındadır. Ve âlet-i harbleri taş ve tüfenk ve okdur. Ve tüfenk ile kurşun yerine uçları dört parmak zehr ile su virilmiş polat peykânlı oklar atarlar. Meselâ mezkûr oklar eger file iğne kadar isâbet itse helâk ider.*



**Ali Ekber Hitâî, *Terceme-i Nevâdir-i Târîh-i Çîn Mâçîn (Hitâînâme)*, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emiri Müt.9262**

*Ve ol vilâyet halkınun küçüğü ve büyüğü barut itmeği bilüp, âteş-bâzlık ol diyârda tamâm olmuşdur. Niçe yüz bin halk ol diyârda var ise, cümlesi top ve tüfenk atmak bilürler. Ve âlât-ı harbin cümlesiyle ârâste olup, keyfiyyet-i verzişleri beyân olunur.”*

### **İbn Battuta ve İpek Yolu**

İbn Battuta'nın Çin yolculuğunun ilginç bir öyküsü var. Yani özel olarak anlatılmayı hak ediyor. Marco Polo ile birlikte Ortaçağ'ın en büyük iki seyyahından biri kabul edilen İbn Battuta, ya da tam adıyla Şerafeddin Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin İbrahim et-Tancî el Levâtî, 1303 yılında doğup 1369 yılında vefat etmiş. 66 yıllık ömründe Marco Polo'dan çok daha geniş bir alanı gezmiş. Hac maksadıyla memleketinden ayrıldığı zaman 22 yaşındaymış. Kuzey Afrika sahillerini takip ederek İskenderiye'ye gelmiş. Burada görüştüğü Şeyh Burhaneddin el A'rec'in telkinleriyle Hind, Sind ve özellikle Çin gibi ülkeleri görme hevesine kapılarak yönünü Doğu'ya çevirmiştir. Bundan sonra gerçekleştireceği ve Çin'e kadar ulaşmayı hedeflediği seyahatlerinde yolda karşısına çıkan zorluklar nedeniyle zaman zaman duraklamış ve güzergâhı değişmiş. Böylelikle çok yer görme fırsatı bulmuştur. O zaman varlığı bilinen üç kitada gidilebilecek en önemli kültür merkezlerini görmüş. Tam adı *Tuhfetü'n-Nüzzâr fî-Garâibi'l Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr* olan, ama kısaca "yolculuk" anlamına gelen "*Rihle*" adıyla tanınan eser,

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 7/2 Spring 2012

seyyahın 28 yıl süren gezilerinin kâtip İbn Cüzey el-Kelbî'ye ham metin olarak aktarmasıyla oluşturulmuş. Yazımı 1356 yılında tamamlanmıştır.

Hac görevini yapan genç İbn Battuta, Hindistan'a gitmek üzere denize açılmış. İlk zorlukla da bu yolculuğunda karşılaşmış. Kızıldeniz'de yakalandığı fırtına onu Anadolu'ya ve daha kuzeye yöneltse de, pek çok yer gördükten sonra tekrar İpek Yolu güzergâhına girip, Delhi'deki Türk Sultanlığı topraklarına gelmiş. Burada hükümdar Muhammed bin Tuğluk'un himayesinde yedi yıldan fazla kadılık hizmetinde bulunmuş. Zaten yaşamı boyunca birçok ülkede kadılık yapan İbn Battuta, seyahatnâmesine de: "Kadılık ve meşihat benim ve atalarımın mesleğidir." diye yazmıştır.

Doğuya doğru yoluna devam etmek için ülkeden ayrılmak isteyen İbn Battuta'ya engel olamayan hükümdar Tuğluk Şah, "Madem gitmekte kararlısın, o zaman Çin'e benim elçim olarak git!" şeklinde bir öneride bulunmuş. Böylelikle İbn Battuta elçi olarak Çin'e doğru yola çıkmış. Ama yolu üzerinde yine savaşımlardan, fırtınalardan başını alamamış. Bu arada, Güneybatı sahil şeridini de görme fırsatını bulmuş. Halkının halim selim, dindar; ancak kadınların yeterince örtünmediğini söylediği Maldiv adalarına geçmiş. Burada bir buçuk yıl kadılık etmiş. Ada halkının serbest yapısı ile İbn Battuta'nın kuralcılığı uyuşmadığı için ayrılmak zorunda kalmış. Oradan Seylan'a, Bangladeş kıyılarına, Cava'ya, Sumatra'ya ve Kalküta limanına geçmiş.

İbn Battuta tekrar denize açıldığında bir aydan uzun bir süre karaya ayak basmadan bir yolculuk yapmış ve bazılarınca efsanevi sayılan Tavâlisi ülkesine varmış. Türkçe konuşan bir prenses tarafından yönetildiğini söylediği bu ülkede kısa bir süre kaldıktan sonra tekrar denize açılmıştır. Bir süre sonra Zeytûn denilen bir limana varmış ve resmi görevli olması nedeniyle ilgiyle karşılanmıştır. Demek ki, İbn Battuta bugün Çin'in güneyindeki Fujian eyaletinde yer alan Quanzhou şehrinde karaya ayak basmıştır. Anlatılanlara bakılacak olursa, burada gördüğü şey onu çok şaşırtmış. Karşısında pagoda benzeri bir cami varmış. Yapı 350 yıllıkmiş. İbn Battuta orada dua etmiş. Bugün oraya gidenlere onun dua ettiği yer gösteriliyor. Dünyada en güvenilir yolculuğun yapıldığını yazdığı Çin'in içinde 9 ay yolculuk ettikten sonra Beijing'e kadar gitmiş. Yolculuğunu yine Zeytûn'dan Hanbalık'a çıkan kanallardan yapmış. Kentte bir buçuk yıl kalan İbn Battuta, ülkedeki siyasi çalkantılar ve gerginlik kendini iyice hissettirince buradan ayrılmış ve geldiği yoldan geriye dönmüş.

### **Çin'e Seyahat**

Ayrıca yine Millet Kütüphanesi AE Tarih 828 numarada kayıtlı olan Nakkaş Hoca Gıyâsüddin tarafından Farsça yazılan, Şeyhülislam Kûçek Çelebizâde İsmail Âsım tarafından III. Ahmet zamanında Damat İbrahim Paşa'nın emriyle Türkçe'ye çevrilen *Acâibü'l-Letaif* adlı eser, "*Hitây Sefâretnâmesi*" adıyla da bilinmektedir. 1331'de Kader Matbaasında yayımlanan eserin telif tarihi 825 (1421-1422), tercüme tarihi ise 1140 (1727-1728)'tir. Ali Emîrî Efendi tarafından neşre hazırlanmıştır.<sup>6</sup>

Timur'un oğlu Mirza Şahruh, Hitây (Çin) Sultanına elçi gönderdiği zaman elçi heyeti arasında, Şehzade Mirza Baysungur'un elçisi olarak Hoca Gıyaseddin Nakkaş da bulunuyordu. Hoca Gıyaseddin, 1419 yılı içinde hükümet merkezi Herat'tan yola çıkmış, Hitây'a giderken ve oradan memleketine dönerken gördüğü şeyleri kaydetmiş ve üç yıl sonra dönüşünde yazmıştır. Ali Emîrî, kitabın mukaddimesinde söylediği gibi, aslı olan Farsçasını ararken Yanya ve İşkodra'da maliye müfettişliği ile bulunduğu sırada (1315) İşkodra civarında Akça Hisar kasabasında Osmanlıca nüshasını bulmuş ve 1331 yılında İstanbul'da yayınlamıştır. Kitap, önce Ali Emîrî'nin iki buçuk sahifelik ön sözü ile başlıyor ve iki sahife kadar süren koyu Osmanlı Türkçesi bir medh

<sup>6</sup> Bu eserle ilgili detaylı bilgi için bk., Muhaddere N. Özerdim, "Acaib'ül-Letaif Hitây Sefaretnamesi ile Çin Kaynakları Arasında İlgî", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, Cilt 2, s.167-173, Ankara, 1945.

yazısından sonra asıl metin geliyor ki, 42 sahifeden ibarettir. Dipnotlarda, elçileri gönderen hakan ve beylikleri idare eden başkanlar hakkında bilgi verilmektedir.

Muhaddere Özerdim'in yıllar öncesi yaptığı değerli çalışma sayesinde tanınan bu seyahatnâmenin çarpıcı bazı bilgileri şöyledir: 1419 yılının Kasımında Mirza Şahrüh Sultan'ın Hitây Sultanına gönderdiği elçilerle birlikte Baysungur Mirzanın elçisi Hoca Gıyaseddin Nakkaş, arkadaşları ile iki yıl on ay beş (15 Ağustos 1422'de geri döndü) gün bitince Hitây'dan dönerek saltanat merkezi Herat'a vardılar. Burada Hitây Sultanının mektubu ile hediyelerini teslim ettiler. Hoca Gıyaseddin, Herattan yola çıktığı günden döndüğü güne kadar her ne gördü ise günü gününe kaydetmiştir. Kendisi inanılır bir kimse olduğundan garaz ve taassuptan uzak olan hikâyesi kaydolunduğu gibi alınıp yazıldı. 25 Kasım 1419 tarihinde saltanat merkezi Herat'tan çıkılarak 28 Aralık'ta Belh'e varıldı. Şiddetli soğuklardan dolayı yolculuk gecikmeyle gerçekleşiyordu. Elçiler, 8 Şubat'ta Semerkand'a varabildi. Şubatın 26. günü Semerkand'dan ayrılıp, 20 Mart'ta Taşkent'e, 29 Mart'ta Sayram'a, 6 Nisan'da ise Eşbere'ye ve 27 Nisan'da Moğol memleketine vardılar.



Hoca Gıyâseddin Nakkaş, *Acâibü'l-Letâif*, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emiri Tarih 827.

15 Mayıs'ta Mehmed Bey'in memleketinden çıkılarak Bilgutu adında bir yere varıldı. Şah Bedaşşan'ın ve ötekilerin adamları gelinceye kadar burada bekledikten sonra 18 Mayıs'ta yola koyulup ertesi gün Genger suyu geçildi. Bundan sonra Şir Behram'ın memleketine varıldı. Burada, soğğun şiddetinden Haziran ayında sular iki parmak buz tutardı. 4 Haziran'da Mehmed Bey'in oğullarının Üveys Han'ın elçisi ile sınır muhafızını soydukları haberi geldi. Elçilerle muhafızlar korkuya düştüler. Yollar dağlık olduğu ve her zaman yağmurlar yağdığı için bir an önce Hitây sınırına varmağa çalıştılar. Haziran ayı sonlarında Tarkan adındaki şehre girdiler. Haziranın 27'sinde Tarkan'dan ayrılarak 2 Temmuz'da Karahoca'ya varıldı. 16 Temmuz'da Sofuata'ya ve oradan 18 Temmuz'da Kamel şehrine ulaşıldı. Bu şehre, Mengili Timur adında güzel yüzlü, yakışıklı bir genç hâkimdi. 22 Temmuz'da buradan da göçüldü. Bundan sonraki yol çöldü. Bir veya iki günde bir su bulunuyordu.

8 Ağustos'ta, yaban develeri ve büyük kıtas öküzleri bulunan bir yere gelindi. Buranın halkı şu hikâyeyi anlattılar: Bu öküzlerden biri bir adamın üzerine saldırıp boynuzunu sapladı. Adamın gövdesi öküzün boynuzunda bir müddet kaldı. Boynuzla saplanan gövdenin yağı akararak öküzün gözüne girince öküzün gözünü kör etti.

### Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 7/2 Spring 2012



10 Ağustos günü bir yere varıldı ki, buradan Hitây'ın ilk şehri ve karakolu olan *Sekçu* şehrine kadar on günlük bir çöl yolu sürüyordu. Hitây Sultanının emri üzerine elçileri karşılamak için gönderilmiş olan kimseler buraya geldiler. Mirza Şahrüh Sultan'ın elçilerinden Şadî Hoca ile Gökçen'in 220 ve Mirza Baysungur'un elçileri Sultan Ahmed ile bu hikâyeyi anlatan Hoca Gıyaseddin'in 150, Şah Melek'in elçisi Erdoğan'ın 50, Mirza Siyurgatmış'ın elçisi Ergadağ'ın 60 ve Şah Bedahşan'ın elçisi Hoca Taceddin'in 50 kişilik adamları olduğu kayıtlıdır (toplam 540 civarında).

14 Ağustos günü baş sınıra gelindi. Buradan *Sekçu* şehrine kadar dokuz konak vardı. Sınır muhafızı beş-altı bin atlı ile elçileri karşılamaya gelmişti, onları Çin Sultanı adına yemeğe çağırıyordu. Eserde *Sekçu*, Hitây şehirlerinin tüm özellikleri ve kendilerine gösterilen izzet ikramdan detaylı bir şekilde bahsedilir. 20 Ağustos günü buradan ayrılarak çöle girildi ve çölde bir kaç konak yol alındıktan sonra Karavel adındaki kaleye varıldı. Bu kale çok sağlamdı. Çevresinde derin hendekler açılmıştı. Dolaylarında dağlar vardı. Yol kalenin ortasından geçiyor ve bir kapısından girilip ötekinden çıkılıyordu.

Buradan Saltanat merkezi Hanbalık'a (Pekin) kadar doksan dokuz konak vardı ki bunların her bir kasaba ve şehir büyüklüğünde idi. Ve şehirlerin arasında bir birini görebilecek yerlerde yirmişer arşın yüksekliğinde kargu denilen evler bulunuyordu. Bu evlerin içinde daimî olarak onar adam oturuyordu. Bir yerden yabancı asker gelmesi gibi bir olay karşısında kalınsa sınır başında bulunan karguda ateş yakarlar, ateşi görecek en yakın kargu halkı dahi hemen ateş yakarlar. Böylece bir gün bir gecede üç ay uzak yerdekiler bu olaydan haber alırlar. Ve her on merrede (on sekiz merre bir fersahtır) birer *Gidiku* vardır (arası üç mil olan bir yerde oturan ve adlarına *Gidiku* denilen kimseler).

*Sekçu* şehri ile *Kamçu* (Kan-chou, Kansu'da) şehri arası dokuz konaklık yer idi. *Kamçu* şehri *Sekçu* şehrinde büyük ve bayındır idi. Atlara bakan adamlara *Baku*, katırlara bakanlara *Loku* ve arabaları çekenlere *Cinfu* derler. *Kamçu* yöneticisinin ziyafet verdiği gün Ramazanın on ikisi idi. Elçilere : “Sultanımız sizi ağırlamış olmak için bu gün ziyafet verdiriyor, buyurunuz yemek yiyiniz” dediler. Şadî Hoca ile öteki elçilerin büyükleri, bizim dinimizde Ramazan günü yemek yemek caiz değildir diyerek özür dilediler. Sınır muhafızlarının başı elçilerin özürlerini kabul etti, elçiler için hazırlanan yemekleri konaklarına gönderdi. Bundan sonra her gün bir konağa ve her hafta bir şehre vararak Hanbalık'a yaklaştıkça ziyafetlerin zenginliği artmakta idi.

28 Eylül'de *Karamüren* suyuna varıldı. Buradan ayrıldıktan sonra birçok şehirlerden geçildi. İki *Ceyhun* kadar büyük ve dalgalı bir sudan başka kimisinden gemi ile kimisinden köprü ile birçok ırmak geçildikten sonra 19 Kasım'da *Sadinfu* adını taşıyan büyük bir şehre varıldı. Buradan göçülerek yüz kırk kilometre gidildikten sonra 30 Kasım'da sabaha doğru Hanbalık şehrinin kapısına varıldı.

Üç bin elbise getirdiler. Ümerasına akraba ve evlatlarına giydirdiler. Sonra elçilerden yedisini; Şadî Hoca, Gökçe, Sultan Ahmed, Hoca Gıyaseddin, Ergadak, Erdoğan ve Taceddin Bedahşi'yi ileriye götürüp diz çöktürdüler. Çin hükümdarı Şahrüh Sultanın ahvalini sordu ve: Kara Yusuf Sultana elçi ve mal gönderir mi? dedi. Elçiler de: Elçi ve mal gönderir. Hatta kendileri dahi elçilerini ve gönderdikleri malı gördüler, diye cevap verdiler. Hükümdar: O diyarda zahirenin fiyatı ucuz mudur, pahalı mıdır? Bereket çok mudur? Elçiler: Evet ucuz ve çoktur. Çin hükümdarı: Sultanın gönlü rabbine doğru olursa Allah da bereketini bol verir. Kara Yusuf'un memleketinde güzel atlar varmış. At getirmek için elçi göndermek istiyorum. Yollar emin midir? Elçiler: Evet, yollar emindir. Yalnız Şahrüh Sultan'ın izni ve emri olursa gidilebilir. Sultan: Bunu biliyorum. Siz uzak yoldan geldiniz. Varın yemeğinizi yiyin.

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 7/2 Spring 2012

Ertesi gün, 1 Ocak 1421'de "sahnin" erkenden gelerek elçileri uyandırdı. Onlara Sultanın ziyafeti olduğunu bildirdi. Bu ziyafetin ertesi günü Kurban bayramı idi. Sultanın bu şehirde Müslümanlar için yaptırdığı mescide gidilerek burada, şehirdeki Müslümanlarla birlikte bayram namazı kılındı.

25 Ocak gününe kadar seyyahlar imparator tarafından ağırlandı. Gösterişli kutlamalar ve eğlencelerle geçen süreden sonra 20 Şubat'ta Sultan elçileri huzuruna çağırttı. On tane Sungur (kuş) getirterek elçilere: Bana hanginiz iyi at getirdiyse ona bu kuşlardan vereceğim, dedi. Ve onları elçilere dağıttı. Ertesi gün sınıra asker göndereceğini söyleyen imparator, arzu ederse onların da beraber gidebileceklerini söyledi.

28 Şubat'ta Sultan Şah ve Yahşi Melek saraya çağrıldı. Kendilerine eğerli ve eğersiz birer at, otuz şalvarlık kumaş ve bir takım hediyeler; eşya, para ve karıları için ayrıca on beşer donluk kumaş verildi. O gün Üveys hanın iki yüz elli kişiyle Boya Timur elçisi geldiler. Bütün adamlarına elbiseler giydirdiler. Bütün yiyecek ve içecekleri verildi.



Hoca Gıyâseddin Nakkaş, (Hazırlayan Ali Emîrî), *Acâübü'l-Letâif*, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emiri Tarih 828.

Sultan ava çıktığından dolayı günlerce onun avdan dönmesini beklediler. Ertesi gece gene haberci geldi. Elçilere, seher vakti imparatoru görebilmeleri için bu gece dışarda bulunmalarını söyleyerek onları atlara bindirdiler. Konak kapısında Mevlâna Kadıyı bir bölük adamla birlikte gayet müteessir ve canı sıkılmış bir halde gördüler. Sebebini sordular. Sultan avda iken Mirza Şahruh'un gönderdiği attan düşerek ayağını incittiğini ve elçilere öfkelenerek onların Hitây'ın doğusundaki illere sürülmesini emrettiğini öğrendiler. Bu haberi alan elçiler çok üzüldüler. Düşünceli bir halde Sultanın olduğu yere gittiler. Mevlâna Kadı elçilere atlardan inmelerini ve Sultan gelinceye kadar burada beklemelerini söyleyerek kendisi Sultanın yanına gitti. Sultan, Lidacı ve Candacı ile elçilerin hapsedilmeleri işini görüşürken kadı oradakilerle birlikte yere kapanarak elçilerden ötürü ricada bulunmuşlar. Ve "Elçilerin günahları nedir, hakanları iyi veya kötü ne gönderdilerse onları getirdiler. Efendilerine, bu hediye kötüdür, daha iyisini götürelim diyemezler. Bu adamların hepsini öldürseniz hakanlarına katiyen bir eksiklik gelmez. Ancak tarih boyunca, Hitây Sultanı âdete aykırı olarak elçileri hapis ve işkence etti denerek her tarafa kötü bir

### Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic  
Volume 7/2 Spring 2012

nam ile yayılacak.” demişler. Sultan bu sözleri doğru bularak elçileri afetmiş. Mevlâna Kadı sevinçle gelerek affedildiklerini elçilere müjdeledi.

Mevlâna Kadı elçilere: Sultan karşınıza gelince atlarınızdan inerek yerlere kapanınız dedi. Elçiler de ona göre hareket ettiler. Sultan, elçilerin atlarına binerek kendisine yakın gitmelerini istedi. Bu emir üzerine elçiler kendisine yaklaşıncı Sadi Hoca ile aralarında şöyle bir konuşma geçti:

Sultan: Avda sizin getirdiğiniz ata binmiştim. Çok ihtiyar ve dermansız bir at olduğu için beni düşürdü. Ayağım incindi. Her ne kadar tedavi ettirdimse de ağrısı henüz geçmedi. Hediye olarak gönderilen şeyler çok güzel ve seçkin olmak gerektir ki sevginin artmasına sebep olsun. Sultanın bu şikâyet ve tarizine karşı Sadi Hoca şu cevabı verdi: Sultanım! O at, Timurhan sahipkıranın yadigârıdır. Size karşı olan saygı ve sevgisinin yüksek olduğunu göstermiş olmak için o atı göndermişlerdir. Sultan bu cevaptan çok memnun oldu, ona seçkin elbiseler hediye etti.

Geri dönüş hazırlığı yapan heyete saray tarafından yine pek çok hediyeler verildi. Verilen hediyeler şunlar idi: Sadi Hoca'ya 10 gümüş mahfaza, 30 parça atlas, 70 parça çeşitli kumaş, 5000 kâğıt para ve karısı için 30 parça kumaş; Sultan Ahmed, Gökçe ve Ergadak'ın her birine 8'er gümüş mahfaza, kendileriyle hanımları için 16'şar parça atlas, 78 parça çeşitli kumaş, 2000'er kâğıt para; Gıyaseddin ile Erdoğan ve Taceddin Bedahşi'ye 7'şer gümüş mahfaza, 16'şar parça atlas, 61'er parça kumaş ve 2000'er kâğıt para.

Bu sırada Çin Sultanının çok sevdiği bir karısı öldüğünden kendisini göremediler. Karısının ölümünü, baş sağlığı törenini hazırlamak için halktan gizlediler. 10 Mayıs günü öldüğünü ve ertesi gün gömüleceğini bildirdiler. Fakat o gece Çin hükümdarının yeni köşküne yıldırım düştü, yangın çıktı. Devam eden günlerde Çin Sultanının hastalığı ilerlediğinden yerine oğlu geçti. Elçilerin hazırlıkları henüz bitmemişken kendilerine yol verildi ve o gün yiyecekleri de kesildi. Elçiler Mayısın ortalarında Han Balık'tan çıktılar. 18 Haziran'da Segân şehrine vardılar. Buradan çıkılarak 23 Temmuz günü Karamüren'e varıldı. 10 Ağustos günü Kamçu şehrine girildi. Bu şehirde önce bıraktıkları adamlarla hayvanlarını eksiksiz bulup aldılar. Moğolistan taraflarında yol kesen hırsızlardan dolayı güvenlik olmadığı duyulduğundan, burada iki buçuk ay kadar kaldıktan sonra yola çıkıldı. 21 Ekim günü Sekçu şehrine girildi. Burada bir kaç gün kalındı. Bu sırada İsfahan'dan Mirza Rüstem'in elçisi Pehlivan Cemaleddin ve Şiraz'dan Mirza İbrahim Sultan'ın elçisi Emir Hasan geldiler. Yolların çok korkulu olduğunu, kendileri yoldan saparak dağlardan bin güçlkle gelebildiklerini söylediler.

10 Ocak 1422'ye kadar Sekçu şehrinde kaldıktan sonra Karavel'e varıldı. Buradaki kale halkı, Hitây ülkesine girilirken girenler deftere yazıldığı gibi çıkarken de yazmak âdetidir diyerek, mevcut olanları girerken yazdıkları defterle karşılaştırarak bir daha yazdılar. Girerken bu şehre varışları 1420 yılı 30 Ağustos cuma günü idi. Çıkışları ise 10 Ocak 1422 cumartesi günü oldu. Yol kesicilerin korkusundan çöl yolu tutuldu. 18 Şubat günü çölden çıkıldı. Bir kaç gün buralarda duraklayarak 18 Mayıs günü Hoten'e, 13 Haziranda Kaşgar şehrine girildi. Bundan sonra Ukbe-i Endigân'dan geçilerek elçilerin kimisi Semerkand yolunu tuttular. Bu hikâyeyi anlatan Hoca Gıyaseddin Nakkaş; arkadaşı ile Bedahşan yolundan giderek 28 Temmuz'da Hisar-Şadimang'a ve Ağustosta Belh'e ve 15 Ağustos 1422'de Herat'a vardığını söyleyerek hikâyesini burada sona erdirdi.

### **Sonuç**

Çağlar boyu pek çok topluluğun ilgi odağı haline gelen İpek Yolu sayesinde bu coğrafyada bulunan milletlerin hayatları, zenginlikleri, ticaret anlayışları, şehirleşmeleri, inanç sistemleri, askerî yapıları gibi farklı konular dikkatle incelenmiştir. Batılı ve Arap ünlü seyyahların yanı sıra Anadolu sahasının dışındaki bazı Türk seyyah ve siyaset adamları İpek Yolu'nda yaptıkları Çin'e

### **Turkish Studies**

olan seyahatlerini yazmış ve günümüze ulaştırmışlardır. İncelenen iki eser Farsça kaleme alınmış, zamanla Türkçeye çevrilmiştir. Seyyahların kalemiyle resmedilen bu coğrafya, bütün yönleriyle araştırılması gereken tarihî hazinedir.

#### KAYNAKÇA

- Ali Ekber, **Terceme-i Nevâdir-i Târîh-i Çîn Mâçîn**, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emiri Müt.9262.
- BARTHOLD V.[asilij] V.[iladimiroviç], **Moğol İstilâsına Kadar Türkistan**, (Hazırlayan: Hakkı Dursun YILDIZ), Ankara, 1990.
- BEKİN Ahmet Rıza, **İpek Yolu**, Ankara, 1981.
- BOZKURT Nebi, “İpek Yolu”, **DİA**, c.22, İstanbul, 2000.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, **İbn Battûta Seyahatnâmesi**, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, c.I-II, İstanbul 2000.
- GÖKALP Cevdet, **Kaynaklara Göre Orta Asya'nın Önemli Ticari ve Askeri Yolları** (M.S 552-999), Ankara, 1973.
- Hoca Gıyâseddin Nakkaş, **Acâibü'l-Letâif**, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emiri Tarih 828.
- Hoca Gıyâseddin Nakkaş, **Acâibü'l-Letâif**, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emiri Tarih 827.
- İNAYET Alimcan, “Divanü Lügâti't-Türk'te Geçen -Çin ve Maçin- Adı Üzerine”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 2/4 Fall 2007.
- ÖZERDİM Muhaddere N., “Acaib'ül-Letaif Hitay Sefaretnamesi ile Çin Kaynakları Arasında İlgî”, **Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi**, Ankara, 1945, Cilt 2, s.167-173.
- ŞEŞEN Ramazan, (Hazırlayan), **İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, Ankara, 1998.
- SÜMER Faruk, **Eski Türklerde Şehircilik**, Ankara, 1994.
- TOPRAK Adnan, **Doğu-Batı Kültürel Etkileşiminde İpek Yolu (Başlangıçtan Göktürk Dönemi Sonuna Kadar)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.
- YILDIZDAĞ Cengiz, **VII-X. Yüzyıllarda İpek Yolu Ticaretinin Türk Tarihine Etkileri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005.